

Б.Г. Головко – доц. кафедри теорії і історії права Інституту права, економіки та соціології Харківського національного університету внутрішніх справ

М.Х. БУНГЕ ПРО ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ІДЕОЛОГІЮ ФІНАНСОВОЇ РЕФОРМИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Микола Християнович Бунге народився у Києві в 1823 р., закінчив університет святого Володимира, з 1850 р. – професор університету, з 1881 р. – міністр фінансів Російської імперії. Головні напрями програми нового міністра зводилися до наступного: збалансувати доходи казни з видатками шляхом жорсткої економії, покращити податкову систему через справедливе оподаткування, встановити державну опіку над найбільш прибутковими галузями народного господарства, забезпечити розвиток кредиту, доступного всім верствам населення, а також покращити грошову систему, не допускаючи надмірних утисків торгівлі і промисловості.

У 1881 р., за ініціативи М.Х. Бунге, імператор видав наказ про скорочення асигнувань, не передбачених державним кошторисом, що дало можливість зекономити 30 млн. крб.; наступним кроком стало скорочення, а з 1883 р. повна відміна подушного податку з селян. Водночас міністр залучив до оподаткування інші, більш заможні верстви населення, які раніше не сплачували податків. Так з'явилися 5 % податок на грошові капітали, підвищився земельний податок і податок на нерухомість у містах. На думку М.Х. Бунге, ці заходи готували підґрунтя для майбутнього впровадження прибуткового податку. Для більш досконалого контролю за названими заходами уряд запровадив інститут податкових інспекторів, які контролювали правильність розподілу прямих податків і вивчали спроможність населення сплачувати різні види податків.

Фінансові заходи щодо промисловості полягали у підвищенні ставок митного тарифу на чавун, залізо, сталь, устаткування. У 1884 р. відбулося підвищення мита на вугілля, при чому розрізнялось вугілля, що імпортувалось через західні кордони і через чорноморські порти. М.Х. Бунге вбачав у митних тарифах джерело надходжень, а також засіб зміцнення грошової одиниці. Майже щорічно збільшувалися мита експортно-імпортних операцій, а сам митний тариф, який стягувався золотом, став протекціоністським. Найважливішими кроками удосконалення кредитної системи стали заснування у 1882 р. Селянського Поземельного банку, який допомагав селянам при купівлі землі і Дворянського банку у 1885 р. – для видачі позик дворянам на пільгових умовах.

Діяльність у галузі удосконалення грошової системи була відносно стриманою. Центральним заходом став указ 1 січня 1881 р. про виплату державному банку боргу за тимчасово випущені кредитні білети з метою їх вилучення із обігу. При чому частина цього боргу сплачувалась грошима, а на залишок банкові віддавалась нереалізована рента. У 1883 р. Бунге звернувся до Державної ради із пропозицією про дозвіл угод на золото по

курсу у взаємних виплатах між казною і приватними особами. За цим зверненням простежувалось прагнення уряду відновити металевий обіг. З 1884 р. М.Х. Бунге почав діяльність по накопиченню золота, зосередженого у державному банку – до 1 січня 1886 р. – зібрали 30 млн. крб., у 1886 р. – 74,7, у 1887 р. – 88,4 [5, с. 99]. Із діяльністю Бунге пов'язана також суттєва реформа у залізничній політиці. У 1882 р. засновано казенне управління на окремих залізницях, що дозволило залучити державні кошти для побудови нових шляхів.

Цікавими є і власно теоретико-економічні погляди М.Х. Бунге. Головним фактором економічного життя він вважав конкуренцію. Основним регулятором економічних відносин – попит і пропозицію, якими пояснював усі економічні явища. Зло в економічних відносинах, на його думку, полягало у незбалансованій конкуренції, коли змагаються нерівноправні сторони – великі монополії зі значним капіталом і роздрібнені підприємства, які позбавлені будь-якої державної підтримки. При цьому втручання держави він припускав лише у виняткових випадках і у незначних, дозованих розмірах. Так, М.Х. Бунге доводив, що виправданим є державний вплив на торгівельну політику або вчинення дій, спрямованих на покращення матеріального і соціального положення фабричних працівників. Більш того, він вважав доречним надання права робітникам брати участь в обговоренні розмірів заробітної платні і укладати з цього приводу відповідні угоди з власниками. В той же час, ставився негативно до тред-юніоністського руху і розцінював його як крок назад у порівнянні з середньовічними цехами. М.Х. Бунге не припускав жодних обмежень права приватної власності і розцінював його як одне із природних прав людини. Господарська свобода повинна забезпечувати цивілізаційний розвиток людства і слугувати обов'язковим фактором прогресу. Капіталістичне виробництво, панування конкуренції дають людині надію на краще майбутнє і роблять її вільною.

Отже, діяльність нашого співвітчизника М.Х. Бунге на найвідповідальнішій посаді міністра фінансів Російської імперії була дуже продуктивною і заклала значні можливості для економічного зростання держави, а економічні та історико-правові погляди М.Х. Бунге характеризують його як одного з прогресивних і освічених державних діячів свого часу.